

Об'єкт і його симбіози: теперішнє і майбутнє України з позицій об'єктно-орієнтованої онтології

Денис Семенов¹

Анотація: В цьому есе здійснено спробу застосувати методологію ООО (об'єктно-орієнтованої онтології), одного з провідних напрямів сучасної думки, до ситуації в Україні періоду Незалежності. Україна характеризується як об'єкт у розумінні об'єктно-орієнтованої онтології, виявляються ключові симбіози та їхня взаємодія, робляться припущення перспективі розвитку ситуації.

Ключові слова: об'єктно-орієнтована онтологія, об'єкт, акциденція, Грем Гарман, гіпероб'єкт, симбіоз

Україна як об'єкт — це звучить дратівливо і образливо. Тим більше в ситуації, коли Україна реально грає в світовій драмі свою роль і впливає на деякі процеси. Боротьба України сьогодні може бути потрактована якраз як боротьба України за суб'єктність.

Менше з тим, я наполягаю саме на такому формулюванні. І не тому що хочу якось принизити Україну, знецінити її. Я хочу розглянути її з точки зору однієї з найцікавіших на сьогоднішній день у світі філософських концепцій — об'єктно-орієнтованої онтології (ООО) чи об'єктно-орієнтованої філософії, що її започаткував американський філософ Грем Гарман (Гарман, 2025; Харман, 2015; Харман, 2018; Харман, 2020; Harman, 2002; Harman, 2025, Harman & DeLanda, 2017), а розвивали в тому чи іншому вигляді Леві Брайант (Bryant, 2007; Bryant, 2011), Тімоті Мортон (Мортон, 2018, Мортон, 2019), Йєн Богост (Богост, 2019) та інші.

¹ Денис Семенов — політичний філософ і незалежний дослідник з Києва. Випускник історичного факультету Дніпропетровського національного університету та аспірантури ДНУ за спеціальністю «Соціальна філософія та філософія історії», він тривалий час займався політичними технологіями та консультуванням, управлінням виборчими кампаніями та консалтингом для політичних партій і благодійних організацій в Україні. Автор телеграм-каналу https://t.me/weird_ontology.

1

ООО претендує на те, щоб бути стрункою та суворою філософською системою, яка, за визнанням Гармана, має амбіцію бути «теорією всього». тобто в схематичному вигляді пояснювати все. Для такого пояснення не годяться сучасні емпіричні науки (вони не пояснюють вигаданих сутностей, наприклад, Шерлока Холмса), економічні спекуляції (вони не в змозі пояснити «поведінку» фізичних речей), релігії (вони не пояснюють наукових фактів). Лише філософська теорія може віднайти такий підхід, який пояснить речі і явища цього світу повністю (Гарман, 2025).

Претензії на побудову такої теорії зустрічаються у філософії досить рідко. Філософію спіткала та сама хвороба спеціалізації, що й науку. Тому більшість філософів вважають за доцільне розробляти докладно окремий сектор чи окрему тему, а не будувати цілісну систему світогляду (як, скажімо, це робили ще в класичній німецькій філософії). Цей тренд цілком відповідає постмодерній недовірі до метанаративів та методологічному анархізму, який де-факто заповнив гуманітарні науки. Гарман протиставляє цьому погляду розробку філософської системи і робить це доволі послідовно.

ООО — реалістична філософія, яка стверджує, що реальність складається з об'єктів. Не процесів, подій, явищ — буквально все є об'єктом і нічого не відбувається поза ними. Всі об'єкти рівні між собою, оскільки так само існують, відповідно людина — всього лише один з-поміж об'єктів реальності, і ми не можемо сказати, що йому належить 50% реальності, як стверджувала європейська філософія як мінімум з Декарта, протиставляючи природу і культуру.

Об'єкти існують незалежно від того, чи хтось їх сприймає. Вони мають власну реальність. Їх прихована сутність завжди вилучена (withdrawn). Вона не тотожна будь-яким проявам об'єкту, які сприймаються іншими об'єктами — людським досвідом чи якимось іншим. Вони спочатку є, а потім вже діють. І те, що вони є, набагато цінніше і завжди присутнє. Відповідно, об'єкт завжди «вилучений» — ми ніколи не знаємо його повністю. Об'єктом може бути що завгодно: яблуко, хробак, Бахрейн і Голландська Ост-Індська компанія. Об'єктом може бути навіть вигаданий персонаж, наприклад, Шерлок Холмс: він такий само реальний, як живі інспектори Скотленд-Ярду. Об'єкти взаємодіють опосередковано — створюючи нові об'єкти, які є по суті, перекладом з мови одного на мову іншого. Тобто, ми сприймаємо не сам реальний об'єкт, а його чуттєвий компонент, адже лише так ми готові його сприймати (Харман 2015).

2

Чому Україна все ж таки об'єкт в розумінні об'єкт-орієнтованої онтології? Найпростіша відповідь на це: тому що об'єкт — початковий елемент буття, з якого складається світ, відповідно Україна теж, як один з елементів світу

повинна бути об'єктом. І оскільки ООО побудована на принципі пласкої онтології, яка стверджує онтологічну рівність виключно всіх об'єктів, вона є таким самим об'єктом, як і будь-якій інший. Проте, це визначення може здатися надто термінологічним за характером і таким, що приносить онтологію в жертву банальній таксономії. Тож розглянемо більш ґрунтовні відповіді.

В своїх «76 тезах про об'єкт-орієнтовану онтологію» Гарман дає таке визначення:

«Об'єкт — це будь-яка сутність, незалежно від того, чи володіє вона реальністю у світі, чи лише у свідомості... Перший вид ми називаємо «реальним об'єктом» або «рiччю». Реальні об'єкти – це автономні сили у світі, які існують навіть тоді, коли всі спостерігачі сплять або померли... Другий вид ми називаємо «чуттєвим об'єктом» або «образом». Чуттєві об'єкти існують лише остільки, оскільки сприймач взаємодіє з ними. Ці сприймачі не обов'язково повинні бути людьми» (Harman, 2013; 155)

Беззаперечно, Україна — це сутність. І має обидва атрибути об'єкту. Вона існує реально: у неї є визнані кордони, але для онтології важливе розрізнення, що ось тут є Україна, а тут вже не є. Всякий, хто подорожував з України чи в Україну досить рельєфно може відчутти і згадати хоча б візуальну різницю — при чому, як в східному, так і в західному напрямку. Кліматично-географічні умови на кордонах залишаються схожими, хоча спосіб життя і організації простору дуже різняться: як від Росії, так і від Європи. Тут слід додати, що вона існує цілком автономно незалежно від того яким чином сприймається іншими країнами (це дратує Путіна і принаймні частину російської еліти, а також російського глибинного народу але це так).

В той же час Україна існує як образ, який дозволяє схопити її повністю, в свідомості сприймачів. В термінології Гармана Україна є чуттєвим об'єктом. Згідно із принципами його вчення, ми пізнаємо саме цей, чуттєвий об'єкт, оскільки до реального просто не маємо доступу — в цьому ми не виключення із загального правила: всі речі на землі сприймають один одного за допомогою чуттєвих об'єктів, реальні ж залишаються загадкою і ведуть себе непередбачено.

Окреме питання — питання масштабу. Зазвичай, коли намагаються зрозуміти, як здійснюється сприйняття світу через призму ООО, думають здебільшого про фізичні речі, з яких складається світ — канцелярські скрепки, столи, зімбабвійський втулковий насос, або вигадані об'єкти, які є фактом свідомості — такі як Шерлок Холмс або геометрія Евкліда. Тобто, сумірні і співставні з масштабами людини. Проте, аналізуючи соціальні підходи ООО, Гарман оперує такими об'єктами, як Голландська Ост-Індська компанія та Громадянська війна в США (згідно настановам ООО, всі події — це теж об'єкти). Безпосередньо країни чи нації в поле зору дослідників ООО не потрапляли. Однак, онтологічна рівність всіх об'єктів дозволяє припустити, що вони влаштовані так само. Вся краса об'єкт-орієнтованої онтології полягає в тому,

що вона не вибудовує ієрархії за масштабом. Більше того, будь-які ієрархії вважає вигадкою людського розуму.

Коли ж від Гармана ми переходимо до Тімоті Мортон, питання масштабу стає більш рельєфним. Мортон говорить про гіпероб'єкти, тобто речі які розподілені у часі і просторі надто широко по відношенню до людей. Він таким чином стверджує, що глобальне потепління, світова фінансова система, навіть чорна діра — гіпероб'єкти. На думку Мортон, ці гіпероб'єкти в'язкі, тобто, прив'язуються до істот, які з ними пов'язуються; нелокальні, тобто, не можуть бути зведені до жодної своєї локальної маніфестації, свого проявлення в часі і просторі, є завжди більшими за ці проявлення як окремо, так і разом узяті. Вони задіюють темпоральності, які глибоко відрізняються від людино-сумірних. Вони займають багатовимірний фазовий простір. Зрештою, вони проявляють свої властивості інтероб'єктивно, тобто їх можна знайти у просторі, який складається із взаємодії між естетичними властивостями об'єкту (Мортон, 2019; 11–12).

Відкриття гіпероб'єктів, які реально існують і в багато разів перевищують масштаби людини, змушує нас думати, що десь посередині, так би мовити в мезо-просторі, між гіпероб'єктами і звичайними фізичними речами вроді дерев'яних столів чи ваз, повинно бути теж щось об'єктне, поряд з Голландською Ост-індською компанією чи Громадянською війною у США.

Однією з таких сутностей і є країни. І якщо намагатися виділяти їхні характерні риси (так само як риси гіпероб'єктів, то це може бути: по-перше, дискретна темпоральність — історія будь-якої країни складається зі злетів і падінь, більшої чи меншої присутності в реальності, радикально різних форм державності і співжиття. Історія — нібито пунктирна лінія, в якій саме дискретні моменти парадоксально породжують безперервність. Взагалі-то історія — ннайяскравіша ілюстрація парадоксу поєднання дискретності і безперервності, який Гарман досліджує в новій книзі «Хвилі та каміння» (Harman, 2025)

По-друге, країна — це поєднання сильних і слабких зав'язків, які утримують її разом. Ці дві складові в межах країни мусять бути в певному балансі. Наявність лише сильних зав'язків, без наявності слабких (державний апарат, поліція, спільна мова, культура), породжують імперії, тоді як наявність лише слабких породжує досить дивні симбіози, коли одна й та сама країна знаходиться у межах двох чи більше держав, або панує анархічна організація (Сомалі, Корея після корейської війни, Молдова і Румунія).

По-третє, і про це докладно нижче, така мезо-структура, як країна, як об'єкт має ноуменальне ядро і актуалізації. На прикладі таких об'єктів напруга між ядром і акциденціями добре помітна: останні можуть бути плюс-мінус ідентичними або принаймні порівняними із такими самими в інших країнах. Мова йде про територію, економічну сферу, політичний устрій. А от ядро завжди вирізняється у кожній країні. Це називають «культурою, яка їсть стратегію на сніданок», але це не зовсім так. Лише культурними чинниками

пояснювати різницю між країнами недостатньо. Навіть у культурно близьких країн можуть відрізнятися як політичні, так і економічні процеси і одні й ті самі події йти напрочуд по-різному.

3

Україна — це об'єкт серед об'єктів, який має стільки ж онтологічних прав (існувати), як США або Бахрейн. Сьогодні її об'єктність піддається сумніву. І цим сумнівом є україно-російська війна. Дуже поширеною тезою є те, що ця війна екзистенційна, тобто ведеться за існування України як такої. Фактично, Росія загрожує її існуванню. Проте, якщо брати до уваги об'єкт-орієнтований підхід, війна скоріше має онтологічний, а не екзистенційний характер. Різниця не лише термінологічна. Сумніву піддається і атакується не лише фізичне, ментальне або соціальне існування України чи української нації станом на зараз. Не лише реальний процес існування в просторі і часі, який традиційно мали на увазі, говорячи про екзистенцію.

Атакується Україна, яка була в минулому і якою буде в майбутньому. Атакується її автономність. Наголошується на тому, що акциденції України (влада, економічна модель та ін.) повністю контролюються іншими державами (теза про так зване «зовнішнє управління»). Ноуменальне ядро ігнорується і відкидається, бо це ж фактично «один народ з Росією» (що не означає, що це має бути та сама країна, але хіба пропаганда надто турбується про логіку?).

Фактично заявляється, що цієї країни і держави (в розумінні росіян це одне і теж, хоча в Україні все навпаки) ніколи не було і більше не буде, що це — лише вигадка (Леніна чи Австрійського Генштабу) і все має бути повернуто до вихідного стану. Тобто, під атакою опиняється не екзистенція (сам процес існування, випадковий прояв), а есенція (глибинна сутність, зміст). В термінах Гармана — не чуттєвий, а реальний об'єкт. Тобто дещо приховане, незалежне, те, що вилучає себе зі всіляких відносин.

Себто, за великим рахунком Росія не визнає Україну об'єктом, відмовляє їй в окремому бутті та автономному існуванні. В цьому вона, до речі, йде далі навіть більшості імперських моделей. В імперії зазвичай частини (колонії) розглядались як органічна частина імперії, при цьому вони володіли окремим буттям. Жодному британському аристократові не прийшло б на думку вважати Індію — Британією. Так само як американські колонії до революції 1776-83 років вважались чимось окремим, хоча і ураженим в громадянських правах.

Ракети, які бомбили Україну 24 лютого 2022 року і після того — це по суті онтологічна суперечка. Парадоксальна, звісно, бо як пояснити те, що російські війська тероризують і знищують регіони, де навіть переважна більшість говорить російською мовою, а також більшою мірою пов'язані з Росією географічно, історично, економічно? Невже така поведінка сумісна із визнанням цієї території «своєю»? Тоді виходить, що де-факто загарбники

онтологію України, її, скажімо так, ноуменальність визнають. І всі спроби розділити Україну (як країну шароварів і смачного борщу) і «київський режим», названий нацистським, бо це знаходить досі відгук в свідомості росіян, не мали успіху і зрештою перетворилися на когнітивний дисонанс в російських народних масах: Україну ми поважаємо, але мирна угода має бути на наших умовах.

4

Україна як об'єкт не може бути зведена до своїх частин і з іншого боку — не може бути зведена до мереж взаємодії з іншими об'єктами і будь-яких цілей, які ми їй повідомляємо. Це сутнісна характеристика об'єктів — те, що робить об'єкт об'єктом. Відповідно, і це дуже важливо!, Україна не може бути зведена, скорочена аж до ніякої своєї частини, характерної риси. Ані географія, ані мова, ані культура, ані патрон-клієнтські відносини, сільське господарство, промисловість і навіть до креативних галузей не можуть бути Україною. Україна проявляється у цьому, але вона не є жодною з перерахованих речей. Україна водночас все це в сукупності і щось більше. Що — ми не знаємо і ніколи не дізнаємось. Тому що об'єкт, з точки зору ООО, вилучає (withdraw) себе з будь-яких відносин і взаємодій. Тут треба зробити важливий висновок: асоціювання України з чим завгодно одним (або двома, трьома факторами) — це редукція. Зведення до частин або до характеристик. Навіть українська національна ідентичність не дорівнює Україні як такій. Вона більша, якщо хочете — багатша. Але Україну у всьому її багатстві ми знати не можемо — вона недоступна до пізнання, вилучає себе з нього. Тому замість України (реального об'єкта) ми взаємодіємо (і не лише ми, наприклад, всі інші держави теж) з різного роду чуттєвими об'єктами. Ці чуттєві об'єкти створюються виключно за участю сутності, яка об'єкт (в даному випадку Україну) сприймає. Вона є співавтором цього чуттєвого об'єкта. Наприклад, чуттєва Україна в очах Путіна буде одною, а в очах митця з Києва — радикально іншою. Ці чуттєві об'єкти будуть мати щось спільне, в чомусь будуть різнитися, але головне в тому, що жодна картина (навіть найдокладніша) буде лише чуттєвим об'єктом, з яким ми можемо взаємодіяти. І якщо ми будемо стверджувати, що досконало знаємо Україну, це в будь-якому випадку буде не так. Досконало ми можемо знати лише якусь її акциденцію, її характерну рису. А у випадку, коли спираючись на це знання (однієї риси), ми будемо намагатися щось змінювати чи утверджувати, проігноровані нами риси відразу ж дадуться взнаки.

Без певних територій, панування однієї релігії або мови Україна буде залишатися Україною. Навіть без своєї назви. Хто хоче доказів останнього — адресу вас до романів Василя Шкляра «Чорний ворон» або «Волині» Уласа Самчука: там показано, як люди усвідомлювали свою близькість і належність до чогось більшого, в той час як сама назва «Україна» була чимось не зовсім зрозумілим і звичним. Паралельно згадаймо розвідки (у тому числі науково-

популярні) Наталі Старченко, яка розказує, як на Люблінському сеймі українська шляхта відстоювала свою окремішність, не маючи жодного концепту і навіть уявлення про Україну. Зрештою, протягом відчутного періоду українські землі називалися Руссю, а назва Україна — історичне, воно має момент (може не мить, а роки) виникнення в історії, і суперечки ідуть лише про те, коли цей момент настане. Злив ці назви — Україна і Русь — між собою лише Грушевський у ХХ столітті.

Ноумен України, себто її корінна сутність, залишається прихованим від нас. Причому не тільки від нас, українців, а й від будь-якої країни світу. У цьому Україна не гірша і не краща за будь-який об'єкт, включно з Голландською Ост-Індською компанією та домашніми капцями. А спроба інтерпретувати як Україну будь-який один її бік — мову, релігію, промисловість, сільське господарство, культуру, національну ідентичність — це редукція, спрощення. Редукція може претендувати на інструмент в руках «розумної» еліти, яка просвічує масу «простого народу». Але претендувати на вичерпне знання про Україну воно не може. Ба більше, пізнанням наше відношення до світу не обмежується і не вичерпується, каже Гарман. Крім пізнання ще є, припустимо, відчуття, впевненість, естетична насолода, які дають трохи інакше сприйняття світу, ніж знання (як результат пізнання), проте здобутки цих методів осягнення реальності грають таку ж, а можливо і більшу роль, ніж знання. В будь-якому випадку, не тільки Росію, строго кажучи, не можна повністю зрозуміти розумом (як казав свого часу Федір Тютчев) — це працює і по відношенню до Британії, і до України. І справа тут не в означеній Тютчевим «особливій статі», а в ключовій рисі об'єкту як одиниці буття. Щойно ми починаємо стверджувати, що ми точно знаємо, що таке Україна, ми маємо визнати, що щось обов'язково пропускаємо. При чому, щось дуже важливе. Україна — це об'єкт, який береться в його неосяжній множинності. Наголошувати на одному боці об'єкту — завжди заперечувати цю множинності, зводити складний об'єкт до лінійності, одноманітності. В логіці науки це прийнятно, оскільки здійснювати пізнання так легше. Більше того, не можна здійснювати пізнання, не абстрагуючи. Але в політичній логіці (звісно, якщо ми відволічемося від визначення політики Карлом Шміттом як протистояння друзів та ворогів) забуття та редукція вийде боком, оскільки забуті грані об'єкта будуть нагадувати про себе. І, звісно, в не найліпший момент.

5

Важливо зафіксувати: Україна більша, ніж держава. Це зрозуміло від початку, будь-якій людині, яка знайома з історією України. Сотні років без власної державності, вирішення поточних проблем без участі держави, силами самого українського суспільства. Наявність величезного економічного і соціального сектору, невидимого для держави — лише декілька прикладів на доказ цього.

Україна більша за націю. Природно, вона більше за етнос, як і всі країни в XXI столітті. Ототожнення нації з етносом і мовою — це цілком природна реакція на російську агресію і інстинктивне прагнення стабілізувати ключовий український симбіоз, обмеживши, фактично обрізавши його. Але в довгостроковій перспективі нація етносом, природно, не є — тим паче, в XXI столітті. І заміщувати всезагальне володіння українською мовою на всезагальний перехід на неї в особистому і робочому спілкуванні — це лише фантазія тієї соціальної страти, яка претендує на цьому ґрунті зробити вирішальний вплив на націю загалом. В свою чергу, Україна як складне утворення, що поєднує географію, демографію, економіку і ще багато чого, не є нацією.

Україна більша за націю ще тому, що піддана різноманітним культурним і політичним впливам. Російський вплив ніяк не вщухне — його природне послаблення врешті-решт призвело до повномасштабної війни. Росія починаючи яке мінімум з 2004 року відчувала, що Україна «витікає крізь пальці» — саме в цьому її «першопричина», а не в тому, що мають на увазі кремлівські геополітики. Однак, є ще американський, європейський і навіть турецький вплив. Я вже не кажу про специфічний східноєвропейський, який дуже цікавий з точки зору як взаємопроникнення культурних традицій, так і різних швидкостей формування симбіозу з Євросоюзом, а звідси й різних швидкостей інтеграції з Україною.

Ясна річ, Україна не тотожна своїй географії. В 1919 році вона мала Кубань, з 2014 року вона де-факто немає Крима, він тимчасово окупований. Менше з тим, це не робить ту територію, що була в 1919 і 2014 «менше» Україною, ніж зазвичай.

На згадку приходять стара антична притча про корабель Тесея, яка в різних варіантах використовується філософами й досі. Припустимо, що корабель вийшов з Криту і прямує до Афін. На цьому шляху замінювали окремі дошки корабля, які вочевидь, відслужили свій строк. Припустимо, що на відстані від Криту до Афін змінили всі дошки. Одну за одну. Непомітно, але всі. Питання: чи увійде в Пірей, афінській порт, той самий корабель, що виходив з Криту? Чи це вже буде вже інший корабель? А якщо із дошок, які замінили, скласти ще один корабель — чи буде він кораблем Тесея? Чи це буде інший корабель?

Приблизно так само і з Україною. Якщо змінювати, вилучати, замінювати частини (це не обов'язково території, це може бути мова, традиції, тип економіки) Україна залишиться Україною. Що вона буде в цьому випадку таке, яке визначення ми їй дамо — не питайте в мене, бо я вам не відповім. Більше того, жоден не відповість, якщо буде підходити до питання хоч з якоюсь інтелектуальною чесністю.

6

Однією з найцікавіших доробків ООО в галузі соціальної філософії і філософії історії є вчення про симбіози. (Харман, 2018) Найбільш повно Гарман про нього говорить в книзі «Імматеріалізм» і трошки в книзі «Об'єкт-орієнтована онтологія: нова теорія всього». Проте, якоїсь стрункої теорії симбіоза немає. Скоріше, це якась аналогія і паралельне перенесення з біологічної теорії в соціологічну. Тому нижче висновки Гармана будуть поєднуватися з моїми спробами закрити ту чи іншу діру в цій аргументації на основі того, що відбувається в Україні і з Україною, а радше того, чим вона є.

Отже, що нам говорить Гарман?

По-перше, симбіоз — це модус соціального існування, по суті є ассамбляж акторів, які не зливаються у якусь тотальність, або взаємодію

По-друге, соціальний об'єкт формують ключові для його життя симбіози. Симбіозами може бути що завгодно — люди, які справили неабиякий вплив в історії, географічні або будівельні об'єкти, економічні реалії тощо.

По-третє, і це дуже важливо, симбіозів не обмежена кількість. Їхня кількість завжди кінцева і не така вже велика. Тут можна порівняти з життям людини — симбіозами є лише ті події (зустрічі з іншими людьми чи об'єктами), що її сформували. Є події, які здаються важливими, але з часом їх важливість зменшується, коли ти розумієш, що насправді ті чи інші зміни до життєвих трансформацій не призвели. А бувають такі, які є агентами змін беззаперечно. Це може бути зустріч і початок роботи з іншою людиною (непересічною особистістю у вашому житті), переїзд до іншого міста, війна чи революція (якщо вона змінила ваше життя помітно). Те саме і з більш великим соціальним об'єктом. Гарман підкреслює: кожен симбіоз може сприйматися як окреме життя того самого об'єкта в рамках його загального «життя». Число таких життів, нагадаю, не нульове (типу всі події однакові) і в той же час не нескінченне (всі події рівно важливі), воно обмежене і кінцеве.

По-четверте, життєвий цикл об'єкта залежить від стану його симбіозів. Симбіози — аналог слабких зав'язків. Коли вони занадто інституалізуються, унормовуються, поєднуються, вони вщухають. Дозрівання симбіозів — перший крок до їхнього занепаду, а відтак — занепаду об'єкту. Це природний процес життя об'єкту — народження, зрілості, занепаду і загибелі. Розглядаючи в книзі «Імматеріалізм» історію Голландської Ост-індської компанії, Гарман чітко виділяє для неї ці цикли.

По-п'яте, і це — одне з сформульованих Гарманом правил об'єкт-орієнтованого метода (Харман, 2018, 133), об'єкт більш відомий своїми невідносинами, ніж відносинами. Він прагне автономії, а не взаємозв'язку. І пізнається він краще всього за його безпосередніми невдачами, ніж успіхами. (Скажімо в дужках, що це написано ніби про Україну. Адже все, що Україна робила — так чи інакше було спрямовано на укріплення власної автономії, а

характерні риси проявлялися частіше тоді, коли нам щось не вдавалося і коли щось «йшло не так». Власне, можливо, тому так розвинувся в Україні жанр якбитології: «якби Будапештський меморандум не уклали», «якби реформи призвели до появи ринкової економіки», «якби була проведена люстрація комуністичних керівників», «якби ми готувалися до війни, замість мріяти про шашлики»...)

По-шосте, симбіози не обопільні і не симетричні (правила 9 і 10). Один об'єкт може формувати зв'язок із іншим без того, щоб останній формував якийсь зв'язок із першим. А якщо зв'язок обопільний, та ще й симетричний, він, як правило, сильний. А це означає — що занадто сильний, щоб бути симбіозом, що тримається.

По-сьоме, об'єкт дозріває в результаті експансії симбіозів, а занепадає — в результаті їхньої буквализації, і зрештою гине через надлишкову силу зав'язків (правила 13-15). Поки відбувається експансія ключових симбіозів, об'єкт живе. Коли ж, як каже Гарман, «туманні, новаторські рішення» зводяться до чітких формулювань, тотальностей, репрезентацій, академізмів, відбувається занепад, зрештою — загибель.

По-восьме, про що Гарман не пише, але це, на мою думку, слушне зауваження: країни або навіть держави, якщо плюс-мінус співпадають з країнами, можуть декілька разів повторювати цикли народження-зрілості-занепаду-смерті. Вони кожного разу відроджуються, виступають в новому вигляді.

7

Спробуємо екстраполювати цю методику симбіозів на історію України. Не будемо брати минулі реінкарнації державності — для цього довелось би, напевне, писати якусь товсту книгу. Зосередьмося на сучасній Україні, тобто періоді Незалежності з 1991 року, оскільки вона є об'єктом, з яким ми маємо справу.

Багато хто говорить, що в 1991 році Незалежність немов «впала на нас з неба» і ми її отримали мало не випадково. З іншого боку, стверджується про цілковиту природність цього процесу, що він був обумовлений віковичним прагненням до незалежності і державності. Насправді, з точки зору ООО, неправильними є обидві точки зору.

Якщо дивитися на ситуацію з боку методології симбіозів, можна побачити, що на момент проголошення незалежності союзні симбіози в яких брали участь українські еліти, стали слабшими, надмірно зарегульованими, відірваними від життя, що майже завжди означає загибель. В якийсь момент еліти зрозуміли, що симбіоз, який склався в Союзі, менш цінний, ніж новий,

який складався тут, в Україні. І достатньо легко змінили радянську лояльність на українську ідентичність.

Новий симбіоз був дуже цікавим. Він складався із партійної номенклатури і «червоного» директорату, які не хотіли втратити владу і вплив, пізнерадянських цеховиків — прототипу майбутнього українського бізнесу і української інтелігенції, яка відродила ідею української незалежності. В якості неживого компонента симбіозу (вони присутні завжди, ми їх часто не помічаємо і завжди виносимо за дужки) в цьому симбіозі була по-перше, Чорнобильська станція, аварія на якій в 1986 стала тригером для розвитку ідеї незалежності, а також... Росія як «старший брат», відлуння Радянського Союзу. Звичайно, не дуже комфортно визнавати, що Росія була органічною частиною стартового симбіозу України, але це дійсно так. На рівні енергетики і управлінських практик, побудови і перехресного володіння бізнесами, навіть на рівні масової культури Росія була присутньою і впливовою. Року з 2014-го — період поступового витравлення цього компонента з життя України. Слоган Миколи Хвильового «Геть від Москви!» ще ніколи не набував настільки відчутних рис — він реалізувався буквально, на жаль із величезними людськими і нелюдськими жертвами.

Первісний український симбіоз проіснував незмінно майже десять років. Якись елементи змінювались. Наприклад, кримінал 1990-х частково легалізувався, частково був переможений міліціонерами, і починаючи з певного часу саме силовики управляли всіма відтінками монополії на насильство.

Цей симбіоз взагалі дуже цікавий, подібний до нього присутній в будь-якій країні світу, але сьогодні здебільшого — десь на маргінесі. Майже в жодній європейській країні він не є домінуючим. Його ядром є патрон-клієнтські відносини, формальність інститутів, надзвичайна лабільність правил гри, вибудова паралельної системи довіри, позиціонування влади як бізнесу (ліквідація перегородки між політичним і економічним), а бізнесу — як злочину, швидкість та гнучкість прийняття неформальних рішень на противагу повільності і ригідності рішень формальних, мета яких — створювати для інших бар'єри на шляху збагачення. Мета цього симбіозу — освоєння радянської спадщини, передусім — матеріальної.

В 1999 році відбулося дещо, що запустило процеси, які в майбутньому призвели до двох Майданів і врешті-решт появи другого симбіозу. Це дуже характерний момент, оскільки Гарман підкреслює, що найвизначніші події завжди помітні, але не завжди гучні. Так само ані Помаранчева Революція, ані Революція Гідності не стали поворотними моментами і новими симбіозами. Вони були наслідком процесів, які були запущені раніше. Указ Президента Кучми 1999 року про дерегуляцію в кінцевому підсумку створив прошарок самозайнятого населення, яке могло легалізувати свої доходи. Вже через п'ять років ця когорта вийшла на свій перший Майдан проти нечесних виборів. Відразу ж виник симбіоз — до самозайнятих приєдналися мільйонери, які

уперлися в (корупційну) стелю і весь креативний клас, якому технічно було зручно знаходитися на спрощеній системі оподаткування, відтак він відчував класову близькість з ФОПами.

В якості нематеріального компонента для цього симбіозу була взята ідея європейської інтеграції — взагалі карго-культ Заходу, як омріяної реальності. Якщо перший симбіоз був спрямований на освоєння радянської матеріальної спадщини, то другий, що виник наприкінці 1990-х років був орієнтований на інтеграцію в західний простір. Прозорість державних фінансів, інституційність, незалежні антикорупційні органи стали його маркерами. Важливою рисою симбіозу стала соціальна група, що викристалізувалася з креативного класу — професійні активісти, завдання яких займатися адвокацією. Також важливою компонентою симбіозу стала група середніх і великих бізнесменів, зацікавлених у загальних правилах гри, бо не хотіли пускати на свій щабель можливих конкурентів.

Єдність-і-боротьба цих двох симбіозів складає суть політико-соціального життя країни останні п'ятнадцять-двадцять років. Здавалося б в усьому вони протилежні, але це не зовсім так. По-перше, тіньовим обігом коштів і взагалі матеріальних цінностей не нехтує жоден симбіоз. Хтось робить це з принципових міркувань, хтось — чисто технічно, для зручності вирішення особистих фінансових питань.

Але найпомітніший консенсус між цими симбіозами був антиросійський. Суто проросійською була нескінченно мала частина еліти — сюди входили Азаров, Медведчук і проросійський топ-менеджер Курченко. Навіть Янукович не був проросійським в класичному розумінні слова. Звісно, за нього говорили обставини, які поставили його в жорсткі рамки, але його позиція по відношенню до Росії мало чим відрізнялася від позиції представників «патрон-клієнтського» симбіозу. Це була досить стримана толерація з одночасним наміром не допустити росіян до найбільш ласих шматків освоєння радянської спадщини. Таку ж позицію займали промислово-політичні групи українського Південного Сходу.

Таке перебування в суперпозиції творить симбіоз симбіозів і визначає «фішку» України, її якісну відмінність з поміж решти східноєвропейських країн. Але така суперпозиція надто вразлива. Передусім, від позиції зовнішніх гравців: західних глобалістів і російських слуг Кремля. Кожен зовнішній гравець тягне в свою сторону і хоче, щоб той чи інший симбіоз перемиг. Щоправда, західні глобалісти хочуть отримати контроль над процедурами, основними галузями промисловості і політичним життям. В той час коли кремлівські втягують в свою орбіту буквально, вони воліють підпорядкувати Україну будь-якій команді з Кремля. Небезпечний для російських інтересів симбіоз народився тоді, коли в лютому 2021 року Віктор Медведчук — голова і один з небагатьох членів неформальної проросійської партії в Україні, не тільки втратив телеканали — потужний інструмент впливу на населення, але й був

особисто заарештований. З яких причин не відбувалося б це дійство, воно запустило третій симбіоз — воєнний, який сформувався 24 лютого 2022 року.

8

Повномасштабна війна позначає початок нового симбіозу в історії України. Багато хто говорить, що війна насправді точиться з 2014 року, з анексії Криму і інтервенції на Донбас. Але не можна не помітити відмінностей між цими етапами. Історія 2014 року — це спроба відтяти у знеслабленої країни декілька ласих шматків землі, котрі нібито можуть бути російськими. Зокрема, Крим, володіння яким вважається в Росії сакральним. Повномасштабне вторгнення — це вже, як ми казали вище, онтологічна війна, це спроба насильницьким шляхом вбити всі актуальні українські симбіози. Можливо, трансформували «патрон-клієнтський» в колабораційний, тобто повернувши в нього компонент лояльності до Росії і посиливши несприйняття Заходу. Простіше кажучи, бойові дії йшли з 2014 року, але онтологічного характеру війна набула лише з 2022 року.

Але які трансформації відбулися в Україні? Перше, на що варто звернути увагу — те що в перші моменти війни «транснаціональний» симбіоз майже самоусунувся від подій. Символом цього стала евакуація зі столиці НАБУ, силового органу. Захист України, принаймні в перші моменти війни, ліг на плечі бюрократії старого зразка при підтримці населення, ЗСУ і волонтерів. В цілому, за перший рік війни, склався новий симбіоз, який якісно відрізняється від перших двох, хоча вони продовжують існувати. Цей симбіоз включає, крім перерахованих вже соціальних груп, колективний Захід як гравця, постачальника зброї та грошей, а також ідею оборони, точніше доволі стару ідею форпосту-фронтиру а також деколонізації, яка є інструментом знайдення і виявлення «своїх». Отже, симбіоз «держава - ЗСУ - волонтери - деколонізатори - Захід» тримає на сьогодні основну рамку життя в Україні. Його вербальним проявом став диктант національної єдності 2025 року авторства української письменниці Євгенії Кузнецової. Примітна сама ситуація з цим диктантом: він буквально приписував (навіть чи це було метою авторки, але так вийшло) певні правила життя і адаптації до життя в режимі воєнного часу, містив заклик не відкладати життя на потім, але поєднувати його з донатами, вивозом тварин з небезпечних регіонів та дресируванням пса Патрона. Диктант викликав бурю емоцій в соцмережах — не лише через особливості його читання (він читався надто швидко для багатьох), але і через текст. З'явилися варіації тексту, написані різними діалектами. В них містились деякі розбіжності з «канонічними приписами» стосовно життя. Що свідчить про те, що існує певна множина варіацій «воєнного симбіозу» і крім нього є ще інші, і всі готові відстоювати свої права на існування.

Складніше з двома більш ранніми симбіозами, які вперто не хочуть входити у ситуацію занепаду. «Патрон-клієнтський» симбіоз втратив основу — олігархію, а також ідею відносної лояльності (толерації) по відношенню до Росії.

Але він продовжує існувати, рекрутуючи наступне покоління олігархів з числа тих, хто так чи інакше заробляє на війні. Це не завжди (і як правило не) соціопати. Просто через відсутність довіри, міцних інститутів і відповідальної публічної влади те, що на Заході називають «корупцією» — один з природних економічних укладів в Україні. Який, звісно, має відповідну моральну оцінку і через який колективний Захід дуже обережно завжди давав Україні гроші.

«Транснаціональний» симбіоз, не дивлячись на затишшя в перші місяці війни, майже цілком оговтався до 2025 року. І навіть виграв два раунди боротьби із «патрон-клієнтським» симбіозом: йому вдалося відстояти не тільки незалежність антикорупційних органів в липні 2025 року, але й відправити у відставку Андрія Єрмака. Потужним компонентом цього симбіозу стала європейська інтеграція, яка на фоні повномасштабного вторгнення пришвидшилась.

Ці три симбіози зберігають слабкі зв'язки між собою, іноді — щільні контакти, які сильніші за зв'язки. При цьому сильні зв'язки (в тому числі формальні), хоча і дещо послабились, але зберігаються. В будь-якому випадку, потенціал України не вичерпано. Україна не втрачає ключових симбіозів, вони не занепадають. Росія мала б вивчити ситуацію в Україні перед нападом. Дійсно, толеруючий Росію симбіоз занепавав, але, як бачимо, його місце зайняли інші. Далеко ще і до формалізації ключових симбіозів. «Патрон-клієнтський» симбіоз за визначенням опирається на формалізацію, бо він містить відверто кримінальну складову та складову, засновану на особистих зв'язках. «Транснаціональний» симбіоз теж не зовсім схожий на класичні, оскільки містить соціальні групи, що зростали у патрон-клієнтському середовищі. Ця частина скоріше замінює патрон-клієнтські вертикальні зв'язки такими самими горизонтальними зв'язками. Спроби європейських і американських гравців буквализувати «свій» симбіоз через введення чітких правил поки не успішні та навряд чи будуть успішними у майбутньому.

Найбільша проблема з третім симбіозом, «воєнним». Він виглядає як гранично нестійкий і, можливо, є адаптацією української суспільності до війни. Нагадаємо, він включає в себе ЗСУ, образ героя, волонтерство, донати, деколонізацію та українізацію у всіх його проявах, а також допомогу Заходу і образ «сталевого дикобраза» як бажаного майбутнього (вперше сформульовано головою Єврокомісії Урсулою фон дер Ляйен).

Вразливість цього симбіозу, як на мене, полягає в двох речах. По-перше, він надзвичайно ексклюзивний. В граничних своїх проявах близький до повного заперечення розмаїття і зведення всієї строкатої соціальної тканини України виключно до етносу і державної мови. Численні критики цього симбіозу наголошують на його ексклюзивності і навіть фашизмі. Але вони ігнорують об'єктивні підвалини його появи і підтримку його багатьма соціальними групами — навіть якщо подекуди така підтримка тимчасова і на словах. Під час війни виникнення такого симбіозу — цілком природній процес:

тотальна інклюзивність і вітання розмаїття навряд чи сприяє суспільній згуртованості і обороноздатності, хіба що у думках певних інтелектуалів, які завжди схильні аналізувати «як має бути», а не «як є». По-друге, цей симбіоз включає в себе війну, тобто гарячу фазу повномасштабних воєнних дій — у якості органічного елемента. Можна сказати, що війна в певному сенсі є клеєм, який цей симбіоз тримає разом. І в разі її закінчення невідомо, чи вдасться утримати симбіоз в первісному вигляді. Адже, нагадаємо — він не єдиний, який присутній в Україні. Крім нього є ще два. І коли війна скінчиться (так чи інакше) є можливість того, що, наприклад, активісти «транснаціонального симбіозу» не будуть розділяти принципи «воєнного» симбіоза повністю і захищатимуть європейські принципи толерантності у зв'язку з інтеграцією до ЄС. Власне, воєнний симбіоз вже був поставлений під сумнів висловлюванням харківського мера І. Терехова (підхопленого низкою народних депутатів) про те, що країна — «сталевий дикобраз» майбутнього не має. Є доволі стійка політична і соціальна коаліція, котра виступає проти тотальної мілітаризації суспільства і витратам більшості бюджету на воєнні потреби.

9

Можна припустити, що післявоєнний розвиток України буде сповнений дискусії навколо оцієї проблеми «сталевий дикобраз». Всі три актуальних симбіози будуть визначатися по відношенню до цієї проблеми, тому що це питання майбутнього. Це визначення не таке просте, як виглядає на перший погляд. Скажімо, сам «сталевий дикобраз», тобто мілітаризована країна, що протистоїть російському вторгненню (яке може поновитися будь-якої миті) — це, вочевидь, очікування Європи, яка воліла б делегувати питання безпеки і оборони, і вже точно — прийняття першого удару — назовні. Європа ж, в свою чергу, володіє фінансовими і інвестиційними ресурсами, чим Україна не володіє. З іншого боку, критики «дикобразного» майбутнього мають рацію в тому, що мілітаризована країна, яка знаходиться під постійною загрозою вторгнення, не є дуже привабливою для інвестицій, і навіть системне відновлення її проблематичне.

Майбутнє України не є визначеним наперед. Єдине, що можна сказати тут — те, що в країні присутні декілька симбіозів і те, що між ними не виходить занадто сильних формалізованих і буквалізованих зв'язків, свідчить про стратегічну стійкість України. Навіть про стійкість цієї її версії. Поганим сценарієм, як би дивно це не звучало, була б однозначна перемога одного з симбіозів, причому не так вже важно, якого саме. Можна припустити, що на перших післявоєнних виборах до парламенту так чи інакше пройдуть представників всіх симбіозів, і ситуація буде залишатися гібридною. І перший, хто під загрозою, як вже вище йшлося, це «воєнний» симбіоз. Оскільки він втрачає суттєвий компонент — війну. Чи зможе він переформуватися так, що буде продовжувати залишатися актуальним, не заміщуючи собою решту

симбіозів, не утворюючи нову тотальність і не переходячи на маргінес, в нішу минулого — туди, де його будуть асоціювати виключно з неприємним — війною, обстрілами, директивністю мовних та культурних ініціатив?

БИБЛИОГРАФИЯ

- Bryant, L. (2007). *Onto-cartography: An ontology of machines and media*. Edinburgh University Press.
- Bryant, L. (2011). *The democracy of objects*. Open Humanity Press.
- Harman, G. (2002). *Tool-being: Heidegger and the metaphysics of objects*. Open Court.
- Harman, G. (2013). *Bell and whistles. More speculative realism*. Verso books
- Harman, G. (2025). *Waves and stones. On the Ultimate nature of reality*. Allen Lane
- Harman, G., & DeLanda, M. (2017). *The rise of realism*. Polity.
- Богост, И. (2019). *Чужая феноменология, или каково быть вещью?* Hyle Press.
- Гарман, Г. (2025). *Об'єкт-орієнтована онтологія. Нова теорія всього*. Контур.
- Мортон, Т. (2018). *Стать экологичным*. Ad Marginem.
- Мортон, Т. (2019). *Гиперобъекты. Философия и экология после конца мира*. Hyle Press.
- Харман, Г. (2015). *Четвероякий объект. Метафизика вещей после Хайдеггера*. Hyle Press.
- Харман, Г. (2018). *Имматериализм. Объекты и социальная теория*. Издательство Института Гайдара.
- Харман, Г. (2020). *Спекулятивный реализм. Введение*. Панглосс.